

Katarzyna Policha, Aldona Wnęk

Prawo prywatne międzynarodowe. Zasady wyboru prawa właściwego dla dużych ryzyk ubezpieczeniowych. Zagadnienia praktyczne

1. Wprowadzenie

W dniu 16 maja 2011 r. weszła w życie ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – **Prawo prywatne międzynarodowe**¹ (dalej: Ustawa). Ustawa wprowadza znaczące regulacje także dla obrotu ubezpieczeniowego, chociaż *prima facie* mogłoby się wydawać, że w tym obszarze przepisy prawa prywatnego międzynarodowego są pozbawione doniosłości prawnej. Dlatego na wstępie warto przypomnieć, czym jest prawo prywatne międzynarodowe. Pojęciem tym określa się zespół norm, które wskazują system prawny własnego lub obcego państwa, właściwy dla dokonania oceny prawnej danego stanu faktycznego. Normy prawa prywatnego międzynarodowego mają wobec tego charakter tzw. **norm kolizyjnych**, rozstrzygają bowiem konflikt wynikający z powiązań stanu faktycznego z systemami prawnymi różnych państw. Prawo prywatne międzynarodowe *sensu largo* obejmuje również normy merytoryczne (prawa międzynarodowego oraz krajowego) dotyczące tzw. sytuacji z elementem obcym. Prawo prywatne międzynarodowe uważa się powszechnie za odrębną gałąź prawa. Przepisy tego prawa w większości są przepisami bezwzględnie wiążącymi (*iuris cogentis*).

W Polsce normy prawa prywatnego międzynarodowego zostały zamieszczone w odrębnej ustawie². Źródłami tego prawa są poza tym także umowy międzynarodowe (w tym prawo Unii Europejskiej) oraz prawo zwyczajowe (odgrywa ono jednak niewielką rolę).

Pojęciem budującym system prawa prywatnego międzynarodowego jest, jak wspomniano, pojęcie „normy kolizyjnej”, która wskazuje prawo właściwe dla danego stanu faktycznego.

Ponadto w prawie tym występują normy o charakterze ogólnym, takie jak klauzula porządku publicznego; ma ona zastosowanie w przypadku, w którym

¹ Dz. U. Nr 80, poz. 432.

² Dotychczas była to ustawa z dnia 12 listopada 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. Nr 46, poz. 290). Szerzej por. np. M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2007.

przepis prawa wskazany jako właściwy przez normę kolizyjną godzi w polski porządek prawny (np. osoba, której prawo ojczyście zezwala na bigamię, chce zawrzeć kolejne małżeństwo z obywatelem polskim). Zgodnie z art. 7 Ustawy, prawa obcego nie stosuje się, jeżeli jego stosowanie miałoby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej.

Podstawową zasadą prawa międzynarodowego prywatnego (nie jest ona wyrażona wprost w Ustawie) jest zasada, że każde państwo stosuje własne reguły tego prawa. Do wyjątków zaliczane jest **odesłanie** do przepisów państwa obcego, które polega na wyłączeniu właściwości prawa wskazanego przez własną normę kolizyjną na rzecz prawa, które wskazuje norma kolizyjna danego państwa. Zgodnie z art. 5 Ustawy, jeżeli prawo obce, wskazane jako właściwe przez Ustawę, każe stosować do danego stosunku prawnego prawo polskie, stosuje się prawo polskie (ust. 1). Przepisu tego nie stosuje się, jeżeli wskazanie prawa właściwego nastąpiło w drodze wyboru prawa, Dotyczy to zarówno formy czynności prawnej, jak i zobowiązań umownych, pozaumownych lub jednostronnych czynności prawnych, dla których prawo właściwe określa niniejsza Ustawa (ust. 2).

Z uwagi na szeroki charakter norm prawa prywatnego międzynarodowego, a także ograniczone ramy niniejszego artykułu, przedmiotem rozważań będą przepisy mające zastosowanie bezpośrednio do ubezpieczeń, ze szczególnym uwzględnieniem prawa właściwego dla umów ubezpieczenia w zakresie tzw. **dużych ryzyk**.

Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej³ w art. 2 ust. 1 pkt 2, w ślad za odpowiednimi przepisami unijnymi⁴, wprowadziła definicję pojęcia „dużych ryzyk”. W rozumieniu tej ustawy są to ryzyka, o których mowa w dziale II załącznika⁵ do ustawy: grupy 4–7, 11, 12, grupy 14, 15 – w przypadku, gdy ubezpieczający wykonuje działalność gospodarczą lub wolny zawód, a ryzyko wiąże się z tą działalnością, a także grupy 8, 9, 13, 16 – w przypadku, gdy ubezpieczający przekracza w roku obrotowym co najmniej dwa z następujących kryteriów: suma bilansowa wynosi 6,2 mln euro, obroty netto wynoszą 12,8 mln euro, średnia liczba pracowników wynosi 250 osób⁶.

2. Dotychczasowy stan prawny

W dotychczasowym stanie prawnym zagadnienie prawa właściwego dla umowy ubezpieczenia regulowały art. 129 i 130 **ustawy z dnia 22 maja**

³ Dz. U. z 2010 r. Nr 11, poz. 66 z późn. zm.

⁴ Druga dyrektywa Rady z dnia 22 czerwca 1988 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie i ustanowienia przepisów ułatwiających skuteczne korzystanie ze swobody świadczenia usług oraz zmieniająca dyrektywę 73/239/EWG (88/357/EWG), art. 5 lit. d.

⁵ Podział ryzyka według działów, grup i rodzajów ubezpieczeń zgodnie z załącznikiem do ustawy o działalności ubezpieczeniowej w zakresie dział II – Pozostałe ubezpieczenia osobowe oraz ubezpieczenia majątkowe.

⁶ Jeżeli ubezpieczający należy do grupy kapitałowej, dla której przygotowywane jest sprawozdanie skonsolidowane w rozumieniu przepisów o rachunkowości, kryteria te oceniane będą na podstawie sprawozdania skonsolidowanego.

2003 r. o działalności ubezpieczeniowej, zawarte w Rozdziale 6 – Swoboda świadczenia usług ubezpieczeniowych. Przepisy tego rozdziału regulują zasady, na jakich zagraniczny zakład ubezpieczeń z państwa członkowskiego Unii Europejskiej może wykonywać działalność ubezpieczeniową na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – warunkiem jest uzyskanie odpowiedniego zezwolenia na wykonywanie tej działalności w państwie, w którym ma swoją siedzibę. Ponadto przepisy te określają zasady, na jakich krajowy zakład ubezpieczeń, w ramach swobody świadczenia usług, może wykonywać działalność ubezpieczeniową na terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej.

Przepis art. 129 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej nakładał na zagraniczny zakład ubezpieczeń obowiązek przestrzegania prawa polskiego, z wyłączeniem przypadków, w których umowa międzynarodowa stanowi inaczej. Odnosząc się do umowy międzynarodowej, przepis ten wskazuje tym samym także traktaty unijne. Implikuje to konieczność stosowania prawa unijnego, w tym przede wszystkim zasady jednolitej licencji, z której wynika, że zagraniczne zakłady ubezpieczeń podlegają nadzorowi swojego państwa macierzystego i stosują prawo tego państwa. Należy jednak zwrócić uwagę, że takie sformułowanie art. 129 ust. 1 ustawy w praktyce powodowało daleko idące trudności interpretacyjne przy ustalaniu, w jakim zakresie działalność zagranicznego zakładu ubezpieczeń podlegała prawu polskiemu, a w jakim prawu państwa siedziby tego zakładu.

Z punktu widzenia zagadnień będących przedmiotem niniejszego artykułu istotne jest podkreślenie dotychczasowego umiejscowienia zasad dotyczących prawa właściwego dla umów ubezpieczenia zawieranych przez zagraniczne zakłady ubezpieczeń z podmiotami polskimi w art. 129 ust. 3–5 ustawy o działalności ubezpieczeniowej.

Przepis art. 129 ust. 3 tej ustawy stanowił mianowicie *lex specialis* w stosunku do ogólnej normy art. 27 § 1 pkt 3 poprzednio obowiązującej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe⁷, który jako prawo właściwe dla umowy ubezpieczenia wskazywał prawo właściwe dla siedziby zakładu ubezpieczeń.

Z uwagi na wejście w życie tzw. dyrektyw drugiej generacji (dyrektywa 88/357/EWG oraz dyrektywa 2002/83/WE)⁸, zaistniała jednak konieczność uregulowania w sposób odrębny problematyki prawa właściwego dla umów ubezpieczenia zawieranych w ramach wspólnego rynku. Przesłanką takiego

⁷ Przepis ten stanowił, że „jeżeli strony nie mają siedziby albo miejsca zamieszkania w tym samym państwie i nie dokonały wyboru prawa, stosuje się (...) do zobowiązań z umowy ubezpieczenia – prawo państwa, w którym w chwili zawarcia umowy ma siedzibę zakład ubezpieczeń.”

⁸ Zob. pierwsza dyrektywa Rady 73/239/EWG z dnia 24 lipca 1973 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie oraz druga dyrektywa Rady z dnia 22 czerwca 1988 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie i ustanowienia przepisów ułatwiających skuteczne korzystanie ze swobody świadczenia usług oraz zmieniająca dyrektywę 73/239/EWG (88/357/EWG), Dz. U. UE L z 4 lipca 1988 r. oraz dyrektywa 2002/83/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 listopada 2002 r. dotycząca ubezpieczeń na życie (Dz. U. UE L z 19 grudnia 2002 r.).

rozwiązania było oczywiście dążenie do zapewnienia ochrony ubezpieczającym w taki sposób, aby przede wszystkim umożliwić im zawieranie umów ubezpieczenia na podstawie przepisów państwa, w którym ubezpieczający mają miejsce zamieszkania lub siedzibę, lub w którym zostało umiejscowione ryzyko⁹.

Powyższe regulacje miały znaczenie przede wszystkim w obszarze umów konsumenckich – ograniczenie swobodnego wyboru prawa właściwego było wyrazem swego rodzaju preferencji dla przepisów funkcjonujących w otoczeniu prawnym znanym ubezpieczającemu.

Natomiast możliwość wyboru prawa właściwego dla umowy ubezpieczenia przez strony tej umowy została zachowana w przypadku **dużych ryzyk**, ponieważ nie zachodzi tu niebezpieczeństwo pokrzywdzenia ubezpieczającego jako potencjalnie słabszej strony umowy¹⁰.

Przepis art. 130 ustanawiał odrębne zasady (o charakterze *iuris cogentis*) w odniesieniu do umów **ubezpieczenia na życie**, stanowiąc z kolei *lex specialis* w stosunku do art. 129. Zgodnie z tym przepisem jako prawo właściwe było wskazane prawo państwa, w którym ubezpieczający miał miejsce zamieszkania lub siedzibę zarządu, albo prawo państwa, którego był obywatelem. Nie powinno budzić wątpliwości, że takie rozwiązanie było uzasadnione faktem, że ubezpieczenia na życie w znacznej większości są zawierane przez konsumentów – osoby fizyczne¹¹.

W tym miejscu warto zasygnalizować, że szczególne zasady dotyczą ustalenia prawa właściwego w przypadku umowy **ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych** (dotyczy to w szczególności ustalenia prawa właściwego dla roszczenia bezpośredniego poszkodowanego kierowanego do ubezpieczyciela). W takich przypadkach przewidziano właściwość prawa państwa, w którym powstaje szkoda, niezależnie od tego, w jakim państwie nastąpiło zdarzenie powodujące szkodę, oraz niezależnie od tego, w jakim państwie występują skutki pośrednie tego zdarzenia. Dopuszczalność *actio directa* poszkodowanego zależy od tego, czy przewiduje ją prawo właściwe dla zobowiązania pozaumownego lub prawo właściwe dla umowy ubezpieczenia¹².

3. Nowe regulacje prawa prywatnego międzynarodowego

Jak już wspomniano, art. 78 Ustawy uchylił art. 129 ust. 3–5 i art. 130 ustawy o działalności ubezpieczeniowej, przenosząc kwestie nimi uregulowane do Ustawy. Zmiany te należy ocenić pozytywnie, ponieważ spowodowały usystematyzowanie w jednym akcie prawnym przepisów o prawie właściwym dla

⁹ Dyrektywa 88/357/EWG, art. 2 lit. d.

¹⁰ Dyrektywa 88/357/EWG, art. 7.

¹¹ Dyrektywa 2002/83/WE, art. 32.

¹² Rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II), Dz. Urz. UE L nr 199 z 31 lipca 2007 r.; przed wejściem w życie ww. rozporządzenia kwestia ta poddana była normom kolizyjnym krajowego prawa prywatnego międzynarodowego.

zobowiązań umownych w sprawach cywilnych powiązanych z prawem innych państw.

Natomiast sama Ustawa, regulując *de novo* **zasady ustalania prawa właściwego** dla zobowiązań umownych, w art. 28 przesądza, że:

- prawo właściwe dla zobowiązania umownego określa rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych, **tzw. Rzym I**¹³ (ust. 1);
- do zobowiązań umownych, które na podstawie przepisu art. 1 ust. 2 lit. j rozporządzenia Rzym I zostały wyłączone z jego zakresu, stosuje się przepisy tego rozporządzenia odpowiednie dla danego zobowiązania. Przepis ten dotyczy umów ubezpieczenia wynikających z operacji przeprowadzanych przez organizacje niebędące zakładami, o których mowa w art. 2 dyrektywy 2002/83/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 listopada 2002 r. dotyczącej ubezpieczeń na życie, których przedmiotem jest zapewnienie pracownikom lub osobom pracującym na własny rachunek, należącym do zakładu lub grupy zakładów, lub do określonej grupy lub grup zawodowych, świadczeń w przypadku śmierci lub dożycia określonego wieku, przerwania lub ograniczenia działalności, choroby zawodowej lub wypadku przy pracy (ust. 2).

Natomiast zgodnie z art. 29 Ustawy:

- jeżeli prawo polskie przewiduje obowiązek ubezpieczenia, umowa takiego ubezpieczenia podlega **prawu polskiemu** (ust. 1);
- jeżeli prawo państwa członkowskiego Europejskiego Obszaru Gospodarczego, które przewiduje obowiązek ubezpieczenia, każe dla umowy takiego ubezpieczenia stosować jako właściwe własne prawo, stosuje się to prawo; ustawodawca skorzystał zatem z uprawnienia nadanego przez Rzym I do poddania umów ubezpieczenia, dla których prawo polskie przewiduje obowiązek ubezpieczenia – prawu polskiemu (ust. 2).

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że właśnie **ta zmiana ma fundamentalne znaczenie dla rynku ubezpieczeniowego, w szczególności dla ubezpieczeń dużych ryzyk**. Umowy ubezpieczenia, które mogą być kwalifikowane jako umowy ubezpieczenia dużych ryzyk i jednocześnie są umowami ubezpieczenia obowiązkowego, będą stanowić wyzwanie zarówno dla prawników ubezpieczeniowych, jak i brokerów.

Zgodnie z art. 10 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych¹⁴ obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej uważa się za spełniony, jeżeli umowa została zawar-

¹³ Dz. Urz. UE L nr 177 z 4. lipca 2008 r., s. 6. Szerzej por. np.: A.J. Belohlavek, *Rozporządzenie Rzym I. Konwencja Rzymska. Komentarz*, Warszawa 2010; K. Ludwichowska, T. Thiede, *Reżim kolizyjny umowy ubezpieczenia po wejściu w życie rozporządzenia Rzym I*, Prawo Asekuracyjne 2009, nr 2; K. Malinowska, *Umowa ubezpieczenia w Europie bez granic*, Warszawa 2008.

¹⁴ Dz. U. Nr 124, poz. 1152 z późn. zm.

ta zgodnie z przepisami ustawy albo odrębnych ustaw lub umów międzynarodowych wprowadzających obowiązek ubezpieczenia, z sumą gwarancyjną nie niższą niż minimalna suma gwarancyjna ustalona dla danego ubezpieczenia; ustalenia spełnienia lub nieistnienia obowiązku ubezpieczenia można dochodzić przed sądem powszechnym. Zgodnie z art. 9a ww. ustawy, umowa ubezpieczenia obowiązkowego odpowiedzialności cywilnej obejmuje szkody będące następstwem zdarzenia, które miało miejsce w okresie ubezpieczenia. Dodatkowo nowela tej ustawy wprowadza zakaz obejmowania umową ubezpieczenia obowiązkowego okresu poprzedzającego zawarcie umowy¹⁵.

W aktualnym stanie prawnym umowy, które mają charakter ubezpieczenia obowiązkowego, będą musiały zostać poddane prawu polskiemu. Dotyczy to przede wszystkim szerokiego zakresu ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej, np. sponsora badań klinicznych¹⁶, radców prawnych i adwokatów¹⁷, podmiotów leczniczych¹⁸, architektów¹⁹ czy brokerów ubezpieczeniowych²⁰.

Nowe przepisy dotyczące ustalenia prawa właściwego dla umowy ubezpieczenia będą prawdopodobnie skutkować zawieraniem dwóch odrębnych umów ubezpieczenia, tj. umów poddających stosunek ubezpieczenia prawu polskiemu, w zakresie wskazanym w odpowiednich aktach prawnych, oraz dodatkowych umów, poddanych prawu wybranemu przez strony. Zróżnicowanie to wynika m.in. z odmiennych regulacji dotyczących **czasowego zakresu ochrony**

¹⁵ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych oraz niektórych innych ustaw wprowadza – z dniem 11 lutego 2012 r. – zmiany w art. 10 ustawy poprzez:

– nadanie ust. 1 brzmienia: „1. Obowiązek ubezpieczenia uważa się za spełniony, jeżeli została zawarta umowa ubezpieczenia, na podstawie której osoba obciążona tym obowiązkiem korzysta z ochrony ubezpieczeniowej, a czas trwania i zakres tej ochrony odpowiadają przepisom ustawy lub odrębnych ustaw lub umów międzynarodowych wprowadzających obowiązek ubezpieczenia.”;

– dodanie ust. 1a w brzmieniu: „1a. Umowa ubezpieczenia obowiązkowego nie może obejmować ubezpieczeniem okresu poprzedzającego zawarcie tej umowy.”.

¹⁶ Art. 32b ustawy z dnia 6 września 2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz. U. z 2008 r. Nr 45, poz. 271 z późn. zm.) i rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej badacza i sponsora z dnia 30 kwietnia 2004 r. (Dz. U. Nr 101, poz. 1034 z późn. zm.).

¹⁷ Art. 22 (7) ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz. U. z 2010 r. Nr 10, poz. 65 z późn. zm.) i rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej radców prawnych (Dz. U. Nr 217, poz. 2135) oraz art. 8a ustawy z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo adwokatury (Dz. U. z 2009 r. Nr 146, poz. 1188 z późn. zm.) i rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej adwokatów (Dz. U. Nr 217, poz. 2134).

¹⁸ Art. 25 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (Dz. U. Nr 112, poz. 654).

¹⁹ Art. 6 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów (Dz. U. z 2001 r. Nr 5, poz. 42 z późn. zm.) i rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej architektów oraz inżynierów budownictwa (Dz. U. Nr 220, poz. 2174).

²⁰ Art. 22 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o pośrednictwie ubezpieczeniowym (Dz. U. Nr 124, poz. 1154 z późn. zm.) i rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 czerwca 2005 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej z tytułu wykonywania działalności brokerskiej (Dz. U. Nr 122, poz. 1028).

ubezpieczeniowej niż przewiduje to prawo polskie. W tym miejscu należy wskazać, że dalszą konsekwencją będzie ograniczenie działalności zagranicznych zakładów ubezpieczeń w tym segmencie rynku. Może to też mieć wpływ na zdolność polskich zakładów ubezpieczeń do uzyskania pokrycia reasekuracyjnego dla ryzyk obejmowanych w ramach umów ubezpieczenia obowiązkowego na międzynarodowym rynku reasekuracyjnym.

Praktyka ubezpieczeniowa wypracowała bowiem cztery podstawowe sposoby określania czasowego zakresu ochrony ubezpieczeniowej, wynikającej z ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Po pierwsze, umowa ubezpieczenia może przewidywać, że dla powstania obowiązku ubezpieczyciela polegającego na zapłacie odszkodowania konieczne jest, aby w okresie ubezpieczenia nastąpiło zdarzenie wyrządzające szkodę. Rozwiązanie takie jest nazywane **act committed**. Po drugie, umowa ubezpieczenia może stanowić, że ubezpieczyciel jest zobowiązany do zapłaty odszkodowania, jeśli w okresie ubezpieczenia powstanie szkoda (**loss occurrence**). Po trzecie, umowa ubezpieczenia może wskazywać, że przesłanką powstania obowiązku zapłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela jest, aby w okresie ubezpieczenia doszło do ujawnienia się szkody (**loss manifestation**). Po czwarte, umowa ubezpieczenia może stanowić, że dla powstania obowiązku zapłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela konieczne jest zgłoszenie przez osobę poszkodowaną roszczenia w okresie ubezpieczenia (**claims made**). Oczywiście ta ostatnia konstrukcja nie oznacza nałożenia obowiązku na poszkodowanego, a jedynie ma na celu ograniczenie odpowiedzialności ubezpieczyciela do tych przypadków, gdy poszkodowany zgłasza roszczenie w okresie ubezpieczenia.

Przepis art. 822 § 2 k.c. wprowadza domniemanie, że umowa opiera się na rozwiązaniu *act committed*. Jeżeli strony postanowią, że umowa obejmuje szkody powstałe, ujawnione lub zgłoszone w okresie ubezpieczenia, nie będzie mieć znaczenia, czy zdarzenie wyrządzające szkodę nastąpiło przed rozpoczęciem okresu ubezpieczenia, czy w jego trakcie. Z uwagi na treść art. 9a ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych oraz nowego brzmienia art. 10 ust. 1a ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych (obowiązującego od 11 lutego 2012 r.) art. 822 § 2 k.c. dotyczy wyłącznie ubezpieczeń dobrowolnych.

4. Charakterystyka rozporządzenia Rzym I w świetle przepisów Ustawy

Generalną zasadą rozporządzenia Rzym I, o którym mowa w art. 28 ust. 1 Ustawy, jest **swoboda wyboru prawa**²¹. Wybór prawa – dla całej umowy lub tylko dla jej części – jest dokonany wyraźnie lub w sposób jednoznaczny wynika

²¹ Art. 3 rozporządzenia Rzym I stanowi:

„1. Umowa podlega prawu wybranemu przez strony. Wybór prawa jest dokonany wyraźnie lub w sposób jednoznaczny wynika z postanowień umowy lub okoliczności sprawy. Strony mogą dokonać wyboru prawa właściwego dla całej umowy lub tylko dla jej części.

2. Strony mogą w każdym czasie umówić się, że umowa podlega prawu innemu niż to, które dla tej umowy było uprzednio właściwe na podstawie wcześniejszego wyboru dokonanego zgodnie z niniejszym artykułem lub na podstawie innych przepisów niniejszego rozporządzenia. Zmiana prawa właściwego dokonana przez strony po zawarciu umowy nie narusza waż-

z postanowień umowy lub okoliczności sprawy; strony mogą w każdym czasie dokonać zmiany prawa wybranego dla danej umowy, co nie narusza jej ważności. Natomiast prawo właściwe dla umowy ubezpieczenia, wykazującą powiązanie z prawem różnych państw, zostało określone w art. 7 rozporządzenia Rzym I.

Umowa ubezpieczenia obejmująca **duże ryzyko** podlega prawu wybranemu przez strony. W zakresie, w jakim strony nie dokonały wyboru prawa, umowa ubezpieczenia podlega prawu państwa, w którym ubezpieczyciel ma miejsce zwykłego pobytu. Jeżeli ze wszystkich okoliczności sprawy wyraźnie wynika, że umowa pozostaje w znacznie ściślejszym związku z innym państwem, stosuje się prawo tego innego państwa. Zasady te stosuje się niezależnie od tego, czy ryzyko ubezpieczeniowe umiejscowione jest w państwie członkowskim, a także do wszystkich umów ubezpieczenia obejmujących ryzyka umiejscowione na terytorium państw członkowskich. Regulacje te nie mają zastosowania do umów reasekuracji.

W przypadku **umów ubezpieczenia innych** niż umowy ubezpieczenia dużych ryzyk, jako prawo właściwe strony mogą wybrać, zgodnie z art. 7 ust. 3 rozporządzenia Rzym I, jedynie:

- 1) prawo państwa członkowskiego, w którym umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe w chwili zawarcia umowy;
- 2) prawo państwa, w którym ubezpieczający ma miejsce zwykłego pobytu;
- 3) w przypadku ubezpieczenia na życie – prawo państwa członkowskiego, którego obywatelem jest ubezpieczający;
- 4) w przypadku umowy ubezpieczenia obejmującej ryzyka ograniczone do zdarzeń występujących w jednym państwie członkowskim innym niż państwo członkowskie, w którym umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe – prawo tego państwa;
- 5) jeżeli ubezpieczający, będący stroną umowy ubezpieczenia objętej niniejszym ustępem, prowadzi działalność handlową lub przemysłową, lub wykonuje wolny zawód, a umowa ubezpieczenia obejmuje co najmniej dwa ryzyka ubezpieczeniowe związane z tą działalnością i umiejscowione w różnych państwach członkowskich – prawo jednego z tych państw członkowskich lub prawo państwa miejsca zwykłego pobytu ubezpieczającego.

ności umowy ze względu na formę w rozumieniu art. 11 ani praw osób trzecich.

3. W przypadku gdy wszystkie inne elementy stanu faktycznego w chwili dokonywania wyboru prawa właściwego są zlokalizowane w państwie innym niż państwo, którego prawo zostało wybrane, dokonany przez strony wybór nie narusza stosowania tych przepisów prawa tego innego państwa, których nie można wyłączyć w drodze umowy.

4. W przypadku gdy wszystkie inne elementy stanu faktycznego w chwili dokonywania wyboru prawa właściwego są zlokalizowane w jednym lub więcej państwach członkowskich, dokonany przez strony wybór prawa właściwego innego niż prawo państwa członkowskiego nie narusza stosowania przepisów prawa wspólnotowego, w odpowiednich przypadkach w kształcie, w jakim zostały one wdrożone w państwie członkowskim sądu, których nie można wyłączyć w drodze umowy.

5. Do oceny istnienia i ważności porozumienia stron w przedmiocie prawa właściwego stosuje się przepisy art. 10, 11 i 13.”

Jeżeli w przypadkach, o których mowa w pkt 1, 2 lub 5, wskazane w nich państwa członkowskie przyznają większą swobodę wyboru prawa właściwego dla umowy ubezpieczenia, strony mogą skorzystać z tej swobody. W zakresie, w jakim strony nie dokonały wyboru prawa zgodnie z ww. zasadami, umowa taka podlega prawu państwa członkowskiego, w którym umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe w chwili zawarcia umowy.

Odrębne reguły znajdują zastosowanie do umów ubezpieczenia, w przypadku których państwo członkowskie wprowadza **obowiązek ubezpieczenia**. Przede wszystkim uznaje się, że umowa ubezpieczenia nie czyni zadość obowiązkowi ubezpieczenia, o ile nie są zachowane szczegółowe przepisy odnoszące się do danego ubezpieczenia przyjęte przez państwo członkowskie, które nakłada ten obowiązek. W przypadku, gdy prawo państwa członkowskiego, w którym umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe²², oraz prawo państwa członkowskiego, które nałożyło obowiązek ubezpieczenia, pozostają w sprzeczności, stosuje się przepisy tego ostatniego. Państwo członkowskie może także postanowić, że umowa ubezpieczenia podlega prawu państwa członkowskiego, które nakłada obowiązek ubezpieczenia. W przypadku, gdy umowa obejmuje ryzyka umiejscowione w więcej niż jednym państwie członkowskim, uznaje się, że umowa składa się z kilku umów, z których każda dotyczy tylko jednego państwa członkowskiego.

Wychodząc naprzeciw potrzebie kompleksowej regulacji prawa właściwego dla zobowiązań umownych, jak wspomniano wyżej, w art. 28 ust. 2 Ustawy uregulowane zostały zobowiązania umowne **wyłączone** z zakresu stosowania rozporządzenia Rzym I na mocy art. 1 ust. 2 pkt j tego rozporządzenia.

Uregulowanie art. 28 ust. 2 nakazuje stosować do nich przepisy rozporządzenia Rzym I. Jak się wydaje, brak jest argumentów za odmiennym kolizyjno-prawnym uregulowaniem tych zobowiązań. Natomiast podkreślić należy, że przepis ten pozostawia organom stosującym prawo w każdym przypadku możliwość kwalifikacji umowy jako umowy ubezpieczenia lub innej umowy i ocenę, czy do danej umowy zastosowanie znajdują przepisy ogólne rozporządzenia (art. 3, art. 4), czy art. 7 rozporządzenia Rzym I.

Jak wynika z przytoczonych przepisów, **art. 7 rozporządzenia Rzym I dopuszcza modyfikację zawartej w nim regulacji prawa właściwego dla umowy ubezpieczenia**, tj. art. 7 ust. 3 zd. drugie oraz art. 7 ust. 4 lit. b.

Unormowanie zawarte w art. 7 ust. 3 zd. drugie pozwala państwom członkowskim na ustanowienie krajowych norm kolizyjnych rozszerzających możliwość wyboru prawa w zakresie umów ubezpieczenia (innych niż umowy ubez-

²² Państwo, w którym umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe, ustala się zgodnie z art. 2 lit. d drugiej dyrektywy Rady 88/357/EWG z dnia 22 czerwca 1988 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie i ustanowienia przepisów ułatwiających skuteczne korzystanie ze swobody świadczenia usług, natomiast w przypadku ubezpieczenia na życie państwem, w którym umiejscowione jest ryzyko, jest państwo zobowiązania w rozumieniu art. 1 ust. 1 lit. g dyrektywy 2002/83/WE.

pieczenia dużych ryzyk obejmujących ryzyka umiejscowione na terytorium państw członkowskich) ponad wyznaczone w nim granice minimalne²³. Natomiast art. 7 ust. 4 lit. b pozwala na wprowadzenie krajowych norm kolizyjnych w zakresie umów ubezpieczenia obowiązkowego, wyłączających wybór prawa na rzecz właściwości prawa państwa członkowskiego nakładającego obowiązek ubezpieczenia.

Ustawa nie przewiduje rozszerzenia norm kolizyjnych w zakresie wyboru prawa dotyczącego umów ubezpieczenia innych niż umowy ubezpieczenia dużych ryzyk, obejmujących ryzyka umiejscowione na terytorium państw członkowskich. Rozwiązanie to jest wyrazem stanowiska, zgodnie z którym kolizyjno-prawna ochrona ubezpieczających powinna być – w świetle przepisów rozporządzenia Rzym I – realizowana właśnie w drodze **ograniczenia dopuszczalności wyboru prawa**.

Natomiast w art. 29 ust. 1 Ustawy ustanowione zostały normy kolizyjne obejmujące **umowy ubezpieczenia obowiązkowego**, wyłączające wybór prawa na rzecz właściwości prawa państwa członkowskiego nakładającego obowiązek ubezpieczenia, przewidziane w art. 7 ust. 4 pkt b rozporządzenia Rzym I. **Przepis ten ustanawia jednostronną normę kolizyjną nakazującą stosować prawo polskie do umów ubezpieczenia, co do których obowiązek ubezpieczenia nakłada prawo polskie**. W tym przypadku istnieje bowiem silny związek z polskim obszarem prawnym. Normy kolizyjne polskiej Ustawy nie powinny natomiast rozstrzygać o wyłączeniu wyboru prawa w zakresie umów ubezpieczenia, co do których obowiązek ubezpieczenia nakłada prawo obcego państwa członkowskiego. Potrzeba uwzględnienia pozytywnego stanowiska prawa obcego państwa członkowskiego w przedmiocie wyłączenia wyboru prawa w zakresie umów ubezpieczenia, co do których prawo tego państwa (państwa członkowskiego Europejskiego Obszaru Gospodarczego) nakłada obowiązek ubezpieczenia, znajduje wyraz w treści normy kolizyjnej drugiego stopnia zawartej w art. 29 ust. 2 Ustawy.

Warto podkreślić, że jest to kolejny przypadek dopuszczenia przez Ustawę stosowania obcych norm kolizyjnych. Należy także przypomnieć, że analogiczną do art. 7 ust. 4 pkt b rozporządzenia Rzym I normę kompetencyjną zawiera (mający znaczenie dla Europejskiego Obszaru Gospodarczego) art. 8 ust. 4 pkt c dyrektywy 88/357/EWG²⁴.

Przyjęte w art. 29 ust. 2 rozwiązanie w kwestii rozgraniczenia sfer działania norm kolizyjnych poszczególnych państw członkowskich o wyłączeniu wyboru prawa dla umów ubezpieczenia obowiązkowego nawiązuje jednocześnie do regulacji zawartej w art. 7 ust. 3 zd. drugie rozporządzenia Rzym I, odnoszącej się do umów ubezpieczenia innych aniżeli umowy ubezpieczenia dużych ryzyk pokrywających ryzyka umiejscowione na terytorium państw członkowskich.

²³ Tj. w art. 7 ust. 3 zd. pierwsze lit. a, b, e.

²⁴ „Państwo Członkowskie może (...) ustalić, że prawem właściwym dla umowy ubezpieczenia obowiązkowego jest prawo państwa, które nakłada obowiązek zawarcia ubezpieczenia.”

5. Praktyczne aspekty zawierania umów ubezpieczenia dużych ryzyk

Szczególnie istotne dla praktyki ubezpieczeniowej i brokerskiej ma zawieranie umów ubezpieczenia **dużych ryzyka** pomiędzy krajowym lub zagranicznym zakładem ubezpieczeń a polskimi przedsiębiorcami; zwykle umowy te poddane są prawu angielskiemu. .

Umowy te dotyczą dużych obiektów przemysłowych, elektrowni, portów, budynków, działalności przedsiębiorstw o dużych rozmiarach czy też firm technologicznych. Umowy ubezpieczenia mienia, utraty zysku, budowlano-montażowe często stanowią zabezpieczenie kredytów udzielanych przez międzynarodowe konsorcja bankowe. Duże ryzyka objęte tymi umowami reasekurowane są w całości lub w dużej części na rynku londyńskim lub zawierane bezpośrednio z zagranicznymi zakładami ubezpieczeń. Do zawarcia tego typu umów ubezpieczenia, nierzadko na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych²⁵, najczęściej dochodzi za pośrednictwem brokerów.

Biorąc pod uwagę nałożony na brokera ustawą o pośrednictwie ubezpieczeniowym²⁶ obowiązek rekomendowania klientowi najlepszej oferty powstaje pytanie o wpływ takiej rekomendacji na odpowiedzialność brokera w ww. przypadkach. Należy tutaj wziąć pod uwagę w szczególności podstawowe różnice, wynikające z zawierania umów poddanych prawu angielskiemu w stosunku do prawa polskiego. W szczególności chodzi o różnice dotyczące obowiązku deklaracji ryzyka czy skutków niezgłoszenia w terminie zagrożenia szkodą, podwyższenia ryzyka w trakcie ochrony ubezpieczeniowej czy zawiadomienia o szkodzie.

Brak wiedzy po stronie ubezpieczającego o jego obowiązkach wynikających z zawartej umowy ubezpieczenia pod prawem polskim może skutkować brakiem wypłaty odszkodowania lub jego znacznym obniżeniem. Czy wówczas podmiot, który nie zaspokoił swoich roszczeń z umowy ubezpieczenia, będzie dochodził odszkodowania od brokera ubezpieczeniowego w związku z jego nieprawidłową rekomendacją?

Ze względu za rosnący udział zagranicznych zakładów ubezpieczeń na polskim rynku oraz wartość mienia polskich przedsiębiorców – zakres ryzyka, który będzie się mieścił w kategorii **dużych ryzyk** będzie się zwiększał, co może prowadzić również do zwiększenia liczby umów zawieranych według prawa angielskiego.

Należy również wspomnieć, że umowy te są poddawane sądownictwu sądów angielskich, co może wiązać się ze znaczącymi kosztami prawnymi związanymi z dochodzeniem roszczeń po stronie polskich ubezpieczających.

²⁵ Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2010 r. Nr 113, poz. 759 z późn. zm.).

²⁶ Art. 26 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o pośrednictwie ubezpieczeniowym (Dz. U. Nr 124, poz. 1154 z późn. zm.): „Broker ubezpieczeniowy jest obowiązany (...) przed zawarciem umowy ubezpieczenia udzielić na piśmie porady, w oparciu o rzetelną analizę ofert w liczbie wystarczającej do opracowania rekomendacji najwłaściwszej umowy ubezpieczenia oraz pisemnie wyjaśnić podstawy, na których opiera się rekomendacja”.

6. Zagraniczne zakłady na polskim rynku ubezpieczeniowym

Zgodnie z raportem Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego²⁷ na koniec 2010 r. łącznie notyfikację na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej w Polsce w ramach swobody świadczenia usług posiadało 529 zagranicznych zakładów ubezpieczeń. Najwięcej notyfikacji posiadały zakłady ubezpieczeń z Wielkiej Brytanii (127) oraz Irlandii (88), najmniej zaś z Estonii (1), Portugalii (1) oraz Łotwy (2). Na liście zakładów ubezpieczeń notyfikowanych pojawiają się zarówno mało znane zakłady ubezpieczeń, jak i firmy globalne posiadające już w Polsce swoje zakłady ubezpieczeń.

Wartość składki przypisanej brutto zakładów ubezpieczeń z krajów Unii Europejskiej (Europejskiego Obszaru Gospodarczego), prowadzących w Polsce działalność na zasadzie swobody świadczenia usług lub poprzez oddziały, wyniosła w 2009 r. 750,26 mln euro, czyli 3 246,58 mln zł (w 2008 r. odpowiednio 492,79 mln euro, czyli 1 732,72 mln zł). W 2009 r. wysokość składki przypisanej brutto pozyskanej przez zakłady ubezpieczeń na życie znacznie wzrosła i przewyższyła tę pozyskaną przez zakłady ubezpieczeń majątkowych. Jeszcze w 2008 r. większość składki zagranicznych zakładów ubezpieczeń została pozyskana przez zakłady majątkowe (71%). Łączna składka pozyskana przez zagraniczne zakłady ubezpieczeń w Polsce działające poprzez oddziały stanowi 62,5% łącznej składki. W ubezpieczeniach na życie ponad 78% składki zostało pozyskane poprzez oddział.

Składka z transgranicznej działalności zagranicznych zakładów ubezpieczeń w Polsce odpowiadała 6,3% składki przypisanej brutto za 2009 r. krajowego sektora ubezpieczeń (w ciągu roku udział ten wzrósł ponaddwukrotnie), przy czym dla zakładów ubezpieczeń na życie udział ten wynosił 5,5%, natomiast dla zakładów majątkowych 7,5%.

W 2009 r. największą składkę na polskim rynku zebrały zakłady ubezpieczeń nadzorowane przez organy nadzoru z Luksemburga (40,2% łącznej składki zagranicznych zakładów ubezpieczeń w Polsce), Irlandii (24,4% łącznej składki), Francji (15,1% łącznej składki) oraz Wielkiej Brytanii (8,1% łącznej składki). Kraje te, oprócz Luksemburga, dominowały również w 2008 r. Zagraniczne zakłady ubezpieczeń z Luksemburga oraz Francji prowadzą w Polsce działalność głównie poprzez tworzone oddziały, natomiast zakłady z Irlandii oraz Wielkiej Brytanii w ramach swobody świadczenia usług.

Z analizy danych wynika, że najwięcej składki przypisanej brutto z ubezpieczeń majątkowych w 2009 r. pozyskane zostało w ubezpieczeniach wypadkowych i chorobowych (grupy 1 i 2), ubezpieczeniach majątku (grupy 8 i 9), ubezpieczeniach OC pojazdów (grupa 10) oraz pozostałych grupach 16, 17 i 18. Udział tych czterech zespołów grup ubezpieczeń w łącznej składce z ubezpieczeń transgranicznych to ponad 78%.

²⁷ www.knf.gov.pl – „Działalność zagranicznych zakładów ubezpieczeń w Polsce oraz krajowych zakładów za granicą w latach 2007–2009”, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa, kwiecień 2011.

Obserwowany jest stały wzrost znaczenia działalności transgranicznej dla rynku polskiego. Składka przypisana brutto zagranicznych zakładów ubezpieczeń w Polsce z tytułu ubezpieczeń należących do trzech zespołów grup, czyli grupy 1 i 2 (łącznie), 4, 5, 6, 7, 11 i 12 (łącznie) oraz 16, 17 i 18 (łącznie) przekraczała 20% składki krajowych zakładów. W grupie 10 zauważyć można silną tendencję wzrostową, pomimo niewielkiego udziału na rynku polskim.

7. Podsumowanie

W związku z dynamicznym wzrostem transgranicznego rynku ubezpieczeniowego w Europie, w tym w szczególności w Polsce i innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, regulacje rozporządzenia Rzym I będą miały coraz większe znaczenie, zarówno dla zakładów ubezpieczeń, jak i pośredników ubezpieczeniowych.

Rozporządzenie Rzym I w zakresie dużych ryzyk pozostawiło, przyznana poprzednimi regulacjami, swobodę wyboru prawa dowolnego kraju Unii Europejskiej. Obserwujemy jednak tendencję do jej ograniczania, poprzez wprowadzanie w większości krajów europejskich coraz większej liczby ubezpieczeń obowiązkowych, co prowadzi do faktycznego narzucania właściwości prawa kraju, w którym ubezpieczenie to ma charakter obowiązkowy. Proces taki obserwujemy także w Polsce; dotyczy on prawie wyłącznie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej.

Ze względu na ograniczoną wciąż pojemność polskiego rynku ubezpieczeniowego, należy się spodziewać, że wiele umów ubezpieczenia dotyczących dużych ryzyk będzie w ciągu najbliższych lat zawierane według prawa innego niż prawo polskie, co w sposób oczywisty stwarza szczególne wyzwanie dla zakładów ubezpieczeń i brokerów ubezpieczeniowych. Natomiast, jak się wydaje, uprawnione będzie twierdzenie, że **zmiany te dokonają się w szerszym spektrum, mianowicie w zakresie zarządzania ryzykiem** (ubezpieczenie jest jedną z metod zarządzania ryzykiem). Warto ponownie wskazać na rolę brokera ubezpieczeniowego, która polega na zapewnieniu ubezpieczającemu jak najbardziej korzystnych warunków ubezpieczenia. **Poruszanie się w obcym środowisku prawnym stwarza dla danego podmiotu (organizacji) dodatkowe ryzyko**, które musi być uwzględnione w procesie zarządzania ryzykiem i będzie miało wpływ na wybór odpowiedniej metody zarządzania nim, przy uwzględnieniu także kosztów z nią związanych (konieczność korzystania z usług eksperckich). ■

International Private Law. Choice of Law Rules Applicable to Big Risks. Practical Issues.

On 16th May 2011 The Act of 4 February 2011 – International Private Law came into force, introducing important regulations for the insurance market. The aim of this article is to present those conflict of law rules, which are of special significance for the practice in this area. The conside-

rations focus on the use of the law applicable to insurance contracts for big risks, referred to in the Insurance Activity Act.

Firstly, the authors briefly characterise the current legal status and then discuss new regulations of international private law, which have considerably transformed the model existing so far. They also analyse the consequences of these changes, whose importance for the insurance market is fundamental, particularly for the contracts which might be qualified as insurance of big risks, and at the same time contain the element of compulsory insurance, which makes them subject to Polish law (e.g. civil liability insurance contracts).

According to the authors the new provisions regulating the law applicable to the insurance contract will probably result in the conclusion of double insurance, i.e. contracts subject to Polish law in the scope indicated in relevant legal acts and additional contracts subject to the law chosen by the parties. This situation will result from regulations related to temporal scope of insurance coverage different from the provisions of Polish legislation.

Moreover, a separate part of the article is devoted to practical aspects of concluding insurance contracts of big risks from the point of view of insurers and brokers, especially taking into account the broker's obligation to recommend the best offer to the client in case of the choice of foreign law.

Finally, the authors conclude that due to the limited capacity of the Polish insurance market plenty of insurance contracts of big risks are expected to be concluded according to foreign legislation, which will obviously create a special challenge for both insurance companies and brokers.